

УДК 069.5:2"1939–1941"

DOI: 10.33402/nd.2022-10-97-106

Василь БАНАХ

кандидат історичних наук

старший викладач кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1582-3064>

e-mail: vasyl.m.banakh@lpnu.ua

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕТНОГРАФІЧНИЙ МУЗЕЙ У ЧАСИ РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1939–1941)

На основі аналізу попередніх напрацювань дослідників та архівних джерел розкрито становище головних українських музейних інституцій Львова напередодні окупації Західної України Радянським Союзом у вересні 1939 р. Зазначено, що у краї нараховувалося чимало музейних установ, які зберігали та популяризували великий пласт історико-культурної спадщини народів, що здавна замешкували територію Галичини. Встановлено, що серед українських музеїв найпотужнішими залишалися Національний музей у Львові, створений 1905 р. з ініціативи митрополита Андрея Шептицького, та Музей наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Зазначено, що обидві установи за понад три десятка років поповнили свої фондосховища поважними етнографічними колекціями й артефактами.

Доведено кардинальну зміну ситуації після 17 вересня 1939 р. З'ясовано, що радянська окупаційна влада провела детальну ревізію всіх музеїв Львова та здійснила їхню масштабну реорганізацію, зокрема бездумно розформувала цілісні етнографічні колекції Музею НТШ у Львові, Музею ім. Дідушицьких, Міського етнографічного, Мистецького промислу та Музею ім. Любомирських. Зазначено, що на основі їхніх етнографічних колекцій і виник Львівський державний етнографічний музей. Вказано, що всі музейні заклади Галичини відтепер повинні були обслуговувати ідеологічні потреби тоталітарної машини радянської пропаганди.

Завдяки аналізу документів з Державного архіву Львівської обл. висвітлено головні напрями роботи Етнографічного музею та його поетапну ідеологізацію, що виявилася у пріоритеті більшовицької пропаганди: організовані впродовж кінця 1939 р. – першої половини 1941 р. виставки, лекторії, формування експозиційних ансамблів тощо суворо відповідали «марксистсько-ленінській» ідеології та «класовому» підходу. З'ясовано, що будь-яку його публічну діяльність контролювали відповідні партійно-ідеологічні установи та партійні чиновники. Зазначено, що після нацистської окупації 1941–1944 рр. Львівський державний етнографічний музей знову повернувся в радянські більшовицько-пропагандивні реалії. Відтак констатовано, що події осені 1939 р., пов'язані з окупацією Західної України Радянським Союзом і насадженням більшовизму, докорінно змінили музейний ландшафт м. Львова. Стверджено, що більшість музейних збірок нова радянська влада розформувала та створила на їхній основі нові музеї, головне завдання яких відтепер мало полягати у пропаганді «марксистсько-ленінського» підходу.

Ключові слова: музей, окупація, пропаганда, Львівський державний етнографічний музей.

Для держави та нації збереження її історико-культурної спадщини – стратегічне завдання. У новітній історії України окупація її земель супроводжувалася боротьбою з українським минулим, намаганням переписати історію на догоду спробам легалізації окупаційної влади через вигадування нових або реанімації старих «історичних міфів» і їхнього підтасовування під музейні артефакти й експозиції. Подібні інсинуації спостерігаємо і сьогодні на тимчасово окупованих Росією українських територіях. Відтак дослідження (на основі неопублікованих раніше архівних матеріалів) історії та діяльності музейних закладів у часи тоталітаризму дає змогу в багатьох аспектах збагнути методикау й логіку сучасної російської окупаційної влади в царині її «культурної» діяльності та пропаганди «русского мира».

Історіографія проблеми представлена дослідженнями Віталія Кушніра, Тамари Пацай, Святослава Терського, Руслани Маньковської, які заторкували етапи формування етнографічних колекцій українськими музеями Львова в міжвоєнний період і певні аспекти їхньої діяльності в епоху радянського тоталітаризму й окупації¹. Головною джерельною базою дослідження стали матеріали Державного архіву Львівської обл. (Держархів Львівської обл.).

Мета дослідження – систематизувати та розкрити головні напрями діяльності сформованого радянською окупаційною владою Львівського державного етнографічного музею Львова впродовж 1939–1941 рр.; простежити вплив на його публічну й освітню діяльність комуністичної пропаганди.

Один із найпомітніших музейних закладів на історико-культурній мапі Львова – Музей етнографії та художнього промислу. Історія його створення і формування збірок розпочалися у контексті діяльності важливої академічної інституції українців – Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (НТШ), при якому він функціонував. Одним із його пріоритетів було комплектування та дослідження етнографічного матеріалу. Вже 1900 р. провідний український етнограф і член НТШ Володимир Шухевич запропонував створити при товаристві окремий етнографічний музей. Після обговорення вирішили сформувати спеціальну комісію, що мала зайнятися справою збирання українських етнографічних матеріалів. До її складу ввійшли Володимир Шухевич, відомий етнограф Володимир Гнатюк та Осип Роздольський. Треба, однак, зазначити, що НТШ не взялося за організацію окремого етнографічного музею. Зібрані матеріали ставали частиною збірки вже наявного². Вагомий внесок у формування та систематизацію етнографічних збірок Музею НТШ здійснив Олекса Назаріїв (1880–1918), який

¹ Кушнір В. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові: від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5 (107). С. 824–832; Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ у міжвоєнний період (на основі протоколів засідань Етнографічної комісії). *Народознавчі зошити*. 2012. № 2 (104). С. 294–299; Терський С. В. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 144–155; Маньковська Р. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х роках. *Краєзнавство*. 2017. № 3/4. С. 239–255.

² Кушнір В. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові: від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5 (107). С. 826.

займався науковим опрацюванням фондів. Так, під час наукової поїздки на Виставку домашнього промислу в Коломиї 6–9 жовтня 1912 р. О. Паліву вдалося поповнити фонди важливими етнографічними предметами музейного значення. Серед них стародавній глиняний каганець, гуцульські наручні, рукавиці, орнаментована денцівка, гончарні вироби (баклач, кахлі, свічники, збанки), «старе гуцульське красно до ткания запасок вже відживаючої, досить примітивної конструкції», «4 жіночі сорочки, що вийшли вже з моди тому понад двадцять вже років, з багатою вишивкою і мережаним подолом» та інші, не менш цінні етнографічні артефакти³.

У міжвоєнний період Етнографічна комісія НТШ діяла в таких основних напрямках: науковому, експедиційному, репрезентативному, видавничому та архівно-музейному. Її голова Володимир Гнатюк, а після його смерті Федір Колесса, взяли на себе тягар дослідницько-організаційної праці у складних фінансових і політичних умовах. Їм вдалося згуртувати прогресивні наукові сили й виховати нове покоління дослідників українського народознавства, як-от Роман Гарасимчук, Марія Деркач, Ірина Гургула, Богдан Романенчук та ін.⁴ Так, у 1931 р. Етнографічна комісія налічувала 26 членів (25 українців і чеха). Головою управи був Федір Колесса, заступником – Іларіон Свенціцький, секретарем – Ярослав Пастернак. Цього ж року відбулося чотири її засідання із вісьмома доповідями, 1932 р. – три із чотирма доповідями та показом етнографічного фільму з Городенщини, 1933 р. – засідання і дві доповіді. Того ж року голова Ф. Колесса здійснив польові етнографічні дослідження на середньому Поліссі⁵. Вагомий внесок в етнографічні дослідження української вишивки та писанкарства зробила молода дослідниця Ірина Гургула (1904–1967). Її розвідки з генези та семантики української писанки науково відображені в «Українській загальній енциклопедії»⁶. Окрім професійно наукових досліджень, І. Гургула займалася популяризаторською роботою традиційної української вишивки. До прикладу, кооператив «Українське народне мистецтво» в 1938 р. провів для загалу традиційний «Вечір народної ноші», де був представлений обрядовий народний одяг із багатьох куточків Галичини. «Вичерпуючі пояснення до всіх цих одягів давала Ірина Гургула, яка вложила багато праці над підготовкою цієї ревізії»⁷.

Із початком Другої світової війни й окупацією Західної України Радянським Союзом у вересні 1939 р. становище музейних закладів Львова зазнало кардинальних змін. Музейна політика радянської влади зводилася до підпорядкування музейних і приватних колекцій державі та їхньої націоналізації, закриття багатьох із них чи перейменування, перерозподілу й розпорощення збірок. Постанова Раднаркому УРСР від 8 травня 1940 р. «Про організацію державних музеїв і бібліотек» визначала музеї як складову державної політики, як інструмент ідеологічного впливу⁸. Музейні заклади

³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України). Ф. 309. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 4–5.

⁴ Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ у міжвоєнний період (на основі протоколів засідань Етнографічної комісії). *Народознавчі зошити*. 2012. № 2 (104). С. 298.

⁵ Діяльність Наукового товариства імені Шевченка в минулому році. *Діло*. 1933. Ч. 87. С. 2.

⁶ Новий зшиток «Української Загальної Енциклопедії». *Діло*. 1934. Ч. 122. С. 4.

⁷ Ревізія народних одягів. *Діло*. 1938. Ч. 50. С. 5.

⁸ Маньковська Р. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х роках. *Красзнавство*. 2017. № 3/4. С. 243–244.

Галичини відтепер повинні були обслуговувати ідеологічні потреби радянського суспільства. 17 листопада 1939 р. Тимчасове управління Львівської обл. постановило націоналізувати львівські бібліотеки та музеї. Спеціально створену робочу комісію з охорони пам'яток історії та культури очолив письменник Петро Панч, до її складу увійшли історик Іван Крип'якевич і літературознавець Михайло Возняк. Відділ у справах мистецтв при обласному виконавчому комітеті строго контролював хід «культурної» перебудови. Так, прихід радянської влади до Львова призвів до реорганізації та ліквідації наявної мережі культурно-освітніх установ міста. Протягом 1940 р. із 26 музеїв на 1939 р., на базі їхніх збірок та приміщень, було створено 5 великих: історичний, природознавчий, етнографічний, художнього промислу і картинну галерею. В основному вдалося зберегти лише збірки Національного музею, які у грудні 1939 р. увійшли окремим відділом українського мистецтва до складу картинної галереї⁹.

Переформатований на радянський лад Львівський державний етнографічний розмістили у приміщеннях ліквідованого Музею НТШ. Адміністративними справами (заступник директора з наукової роботи) займався музейний працівник та етнограф Роман Гарасимчук (1900–1976). Натомість почесним директором став акад. Ф. Колесса (1871–1947). Музей мав статус республіканського й підпорядковувався безпосередньо Народному комісаріатові освіти УРСР. Директора музею та його заступника з наукової роботи затверджував народний комісар освіти УРСР.

Розташовувався музей на вул. Радянській, 24. Загалом тут працювало 27 осіб, які отримували заробітну плату в розмірі 27 320 крб. Було впроваджено трудові книжки й «особисті листки із обліку кадрів». Згідно з даними річного звіту Львівського державного етнографічного музею за 1940 р., загальна його площа становила понад 552 м², з яких під експозицію залучено лише приблизно 222 м². Був відчинений протягом 150 днів і прийняв 379 відвідувачів і 12 шкільних екскурсій. Також організовано дві виставки, одну з них у Києві (Гуцульське народне мистецтво), на якій побувало близько 6 000 осіб¹⁰.

За матеріалами штатного розпису, найвищу заробітну плату отримували заступник директора Роман Гарасимчук і старший науковий працівник Ірина Гургула – 600 крб. Окрім того, від 17 листопада 1939 р. вони стали членами профспілки поліграфічної промисловості. Молодші наукові співробітники Катерина Матейко й Ольга Генік-Березовська, а також художник-оформлювач Олена Кульчицька отримували 400 крб., директор Ф. Колесса – 800 крб. Окрім музейної роботи, вчений виконував обов'язки завідувача кафедри фольклору та етнографії у Львівському державному університеті¹¹.

Формування збірок і колекцій Львівського державного етнографічного музею відбувалося внаслідок ліквідації фондів Музею НТШ у Львові, з якого передали до новоствореного понад 15 тис. експонатів, Музею ім. Дідушицьких – 8 тис. артефактів, Міського етнографічного – понад 4 тис., Мистецького промислу – понад 1,5 тис. і Музею ім. Любомирських – 55 предметів музейного значення. Отримані предмети мали етнографічне спрямування: дерев'яні та металеві вироби, кераміка, тканини,

⁹ Терський С. В. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 148, 152.

¹⁰ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Ф. Р-45. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 16, 20, 35, 51–52.

¹¹ Там само. Спр. 2. Арк. 18–19.

частини одягу, килими, писанки, музичні інструменти тощо. Загальна кількість, що перебувала у фондах музею на момент його формування, становила 29 734 одиниці¹².

Вже в жовтні 1939 р. у контексті проведення «виборів» до т. зв. Народних зборів Західної України відділ пропаганди та агітації обкому Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У) в особі заступника завідувача відділу тов. Дудка вимагав терміново надати необхідні фото світлин з експонатів музею, пов'язаних із «характерною історією, життям та побутом Західної України» з метою підготовки до друку виборчих агітаційних матеріалів¹³. Відтак, починаючи з осені 1939 р., важливою складовою діяльності Музею етнографії стала «ідеологічна робота», підпорядкована комуністичній т. зв. марксистсько-ленінській ідеології та пропаганді. Завдання і мета, які ставила радянська окупаційна влада перед працівниками, мала полягати в «допомозі комуністичному, інтернаціональному вихованню радянських громадян, плеканню в них любові до Великої Соціалістичної батьківщини, боротьби з пережитками капіталізму в свідомості людей» та тому подібних ідейно-пропагандистських кліше більшовицького тоталітаризму. Науково-дослідну роботу музей мав проводити на основі «марксистського методу» як основного матеріалу для експозиції. Натомість самі артефакти повинні були експонуватися «з визначенням їх класової приналежності»¹⁴. З метою доброго контролю щодо політичної благонадійності музейних працівників інспектор музейництва при обласному відділі народної освіти у Львові Ковальов по телефону викликав їх до себе «для перевірки кваліфікації», а також вимагав від дирекції «подати йому характеристики викликуваних робітників, заповідаючи при тому, що це потрібно для затвердження кадрів»¹⁵. Для підвищення кваліфікації в контексті більшовицьких ідеологічних музейних наративів провідні співробітники етнографічного музею Р. Гарасимчук та І. Гургула від 6 березня до 16 квітня здійснили «наукову екскурсію для вивчення музеїв Києва, Полтави, Москви та Ленінграду»¹⁶.

Після відповідної ідейної «обробки» заступник директора з наукової роботи Р. Гарасимчук скерував на затвердження до Львівського обкому партії проект тем, які мали викладати працівники музею на курсах екскурсодів. Серед них типово пропагандивні для радянського тоталітарного режиму: «Основи марксизму-ленінізму», «Маркс–Енгельс–Ленін–Сталін про Мистецтво», «Класики марксизму-ленінізму про етнографію і народну культуру», «Методика екскурсодної праці в радянських музеях» тощо¹⁷.

Не оминула музей і така традиційна для радянської тоталітарної системи ознака, як «планова економіка» і пов'язана з нею «штурмівщина». У зверненні до етнографічного музею народного комісара освіти УРСР Сергія Бухала у грудні 1940 р. наголошено на необхідності організації його роботи «на засадах соціалістичного змагання та ударництва з тим, щоб річний звіт по вашій установі було складено в установленний термін і доброї якості»¹⁸. Обов'язковою для його працівників відтепер ставала традиційна

¹² Держархів Львівської обл. Ф. Р-45. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 99.

¹³ Там само. Спр. 2. Арк. 7.

¹⁴ Там само. Арк. 14–15.

¹⁵ Там само. Спр. 4. Арк. 70.

¹⁶ Там само. Арк. 159.

¹⁷ Там само. Арк. 95, 107, 116.

¹⁸ Там само. Арк. 12.

радянська практика сплати внесків на позику Третьої п'ятирічки. При виплаті заробітної плати за другу половину квітня 1941 р. почали видавати облігації Третьої п'ятирічки¹⁹.

Паралельно відбувалося довільне розформування частини музейних збірок. 10 жовтня 1940 р. відкрито Літературно-меморіальний музей Івана Франка у Львові. За рішенням Управління музеїв при Народному комісаріаті освіти УРСР того ж 1940 р. «Львівський державний етнографічний музей у Львові відступив усі свої експонати, зв'язані чим не-будь із життям і діяльністю Івана Франка, новоствореному музеєві»²⁰. Львівському історичному музею було передано близько 1 000 одиниць нумізматики та банкнот, понад 1 000 – медалей і відзнак, а також 205 печаток. Картинна галерея із фондосховищ етнографічного музею отримала 500 екслібрисів, 25 портретів, приблизно 400 предметів релігійного вжитку. Музею художньої промисловості передали понад 300 одиниць народної кераміки²¹. Водночас і в 1941 р. однією із найбільших його проблем залишався брак площі під експозицію та музейні фонди. У переданій Академією наук «площі 473,35 м. кв. мається лише 191 м. кв. на експозиційні зали, а решта 281,35 м. кв. займають склади музейних фондів та робітничі кімнати», – йшлося у повідомленні заступника директора Р. Гарасимчука²².

Наукові працівники Львівського державного етнографічного музею у міру власних можливостей співпрацювали з культурними й музейними установами Львова та краю. Так, 14 вересня 1940 р. Українському державному театру передано «чотири друковані репродукції – величини 9x4 Лесі Українки»²³. У контексті ідеологічної кампанії радянської влади музей передав «знімки, потрібні до виставки з приводу першої річниці визволення Західної України». Саму виставку 17 вересня 1940 р. організувала Бібліотека Академії наук по вул. Осолінських, 2²⁴. Тій самій бібліотеці для Шевченківської виставки музей передав «килими, автопортрет Шевченка (намальований 1850 року в Оренбурзі), його посмертну маску, перо і каламар»²⁵. На початку 1941 р. Самбірський музей «Бойківщина» в особі його багаторічного директора Івана Филипчика звернувся до етнографічного музею з проханням «прислати експозиційні плани і плани науково-дослідні та наукові роботи Вашого Музею». Мета – взірць для належного формування власного експозиційного простору етнографічного профілю²⁶.

Важливим напрямом роботи Львівського державного етнографічного музею була експозиційно-виставкова робота. Для її належної організації бракувало площі. Постановою Ради народних комісарів УРСР від 8 травня 1940 р. за музеєм закріплено приміщення колишньої палати латинського єпископа на вул. Радянській, 32 (тепер – Чарнецького, 32). Проте приміщення виявилось зайняте військовою частиною. За словами директора музею акад. Ф. Колесси, «30 серпня 1940 року представники музею відвідали командира військової частини, що займає закріплене за нами приміщення

¹⁹ Держархів Львівської обл. Ф. Р-45. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 133.

²⁰ Там само. Арк. 11.

²¹ Там само. Арк. 98.

²² Там само. Арк. 114.

²³ Там само. Спр. 1. Арк. 37.

²⁴ Там само. Арк. 38.

²⁵ Там само. Арк. 85.

²⁶ Там само. Спр. 4. Арк. 91.

та від нього одержали відповідь, що військова частина Музеєві того приміщення не віддасть, бо сама не має іншого і що зараз переводить ремонт»²⁷.

Наприкінці 1940 р. за рішенням Ради народних комісарів УРСР музею цього разу виділено додаткові приміщення (вул. Радянська, 24), які певною мірою дали нагоду «забезпечити можливість розгортання як експозиції, так і проведення наукової роботи». За словами Ф. Колесси, це дало змогу «приступити до проведення виставки “Карпати”». Водночас частина кімнат «надто малі, деякі темні і не зовсім сухі, тому не годяться на склад музейних фондів, не говорячи вже про їх придатність для експозиційних цілей», – стверджував директор. На його переконання, наявні три виставкові кімнати «у давньому приміщенні по вул. Радянській, 24, не дають змоги розвинути ширшу експозицію та використати вповні багаті музейні збірки»²⁸. Саме через брак приміщень експозиційний задум етнографічної виставки «Карпати» цілком реалізувати не вдалося. Про те, що «деякі відхилення від попередньо проведеного плану виявилися конечними із за тісноти приміщення, в якому ніяким способом не вдалося розгорнути експозиції по нашому бажанні», – йшлося у повідомленні дирекції музею до Управління музеїв Народного комісаріату освіти УРСР у Києві²⁹. Водночас, щоб задум виставки все ж таки реалізувався, музейний співробітник В. Генік-Березовський 14–22 січня 1941 р. здійснив експедицію в Коломийський, Косівський та Яблонівський р-ни «для заupu музейних експонатів»³⁰.

Урочисте відкриття виставки відбулося 31 січня 1941 р. о 12-й. На ній були представлені побут і культура мешканців Карпат – гуцулів, бойків і лемків. Перед тим, щоб переконатися у її відповідності догмам партійно-ідеологічних засад «класового підходу» та «марксизму-ленінізму», її оглянув референт пропаганди й агітації обкому партії Піжук, начальник політосвіти відділу Обласного відділу народної освіти Константінов, директор історичного музею Ліньов та інспектор музеїв Ковальов. Після цього виставка «Карпати» працювала щоденно від 11-ї до 18-ї години без вихідних. До 9 лютого 1941 р. її відвідало 435 осіб³¹. Вартість квитків була диференційованою для цільових груп і становила відповідно 50, 20 та 10 коп. За перші чотири дні «надходження з відвідувачів склали 26 карбованців і 30 копійок». Відтак дирекція планувала за рік функціонування виставки отримати «суму приблизно 2 000 карбованців»³². Дотримуючись політичної кон'юнктури, заступник директора музею з наукової роботи Р. Гарасимчук звернувся до штабу прикордонних військ у зв'язку із «23 роковинами Робітничо-Селянської Червоної Армії відвідати 23 лютого і 2 березня етнографічну виставку “Карпати”». Для червоноармійців пропонували 12 безкоштовних групових екскурсій (по 30 осіб у кожній). Тривалість – 35 хв³³.

У травні 1941 р. Львівський державний етнографічний музей почав реалізовувати виставку «Франко – етнограф». Для цього директор Ф. Колесса звернувся до голови

²⁷ Держархів Львівської обл. Ф. Р-45. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 113.

²⁸ Там само. Арк. 4.

²⁹ Там само. Арк. 9.

³⁰ Там само. Арк. 29.

³¹ Там само. Арк. 78.

³² Там само. Арк. 105.

³³ Там само. Арк. 103.

сілради с. Лолин, що біля містечка Долина, із проханням «вистаратися для Музею строїв Молодої і Молодого найрадіше може десь знайшовбися ще старий стрій з XIX сторіччя... вінок Молодої, палицю дружби прикрашену дзвінками і биндами, так зване коло-кільце, коровай, хустку, що нею Молода перев'язує Молодого, ярмо і рантух. Предмети ці потрібні до ілюстрації весілля в Лолині, що його опрацював Франко»³⁴. Перервав процес формування виставки початок нацистсько-радянської війни 22 червня 1941 р.

На кінець 1941 р. музей розташовувався у чотирьох експозиційних залах і налічував понад 60 тис. облікованих у каталогах експонатів. Музей мав чотири відділи: народної та господарської культури (керівник – Ольга Генік-Березовська), народної творчості (Ірина Гургула), різьби і кераміки (Катерина Матейко (1910–1995)), ілюстративний кабінет (Олена Кульчицька (1877–1967)). Окрім цього, музей мав «багатий збір знімок, по мистецьки виконані етнографічні мапи та поважну бібліотеку з працями, присвяченими етнографії, етнології та фольклорові»³⁵.

За нацистської окупації Львова 1941–1944 рр. музейними установами опікувався відділ культурної праці (пл. Ринок, 10), який підпорядковувався Українському центральному комітетові у Кракові. Після 22 червня 1941 р. працівники Етнографічного музею у Львові (Ethnographischen Museum in Lemberg) «зобов'язувалися сповняти свої службові обов'язки вірно й совісно в послуху супроти німецького правління»³⁶. Директором (комісаром) призначено Р. Гарасимчука. Потребу в такому музеї нова окупаційна влада обґрунтовувала так: «У Галичині існує повна єдність народної культури як у гірських районах, так і в низинах. Однорідність народної культури доведено в матеріальній, соціальній і духовній сферах. Цю однорідність створило особливо переселення та переміщення населення з північних рівнин і з передгір'я Карпат до південних гір. Народна культура в гірській частині Галичини зберегла чистіші і примітивні форми, тому донині пропонує найбагатший матеріал для вивчення галицької народної культури. У горах, особливо в Гуцульщині, є важливі осередки народного мистецтва і ремесел, а саме гончарства, ткацтва та вишивки, виробів з дерева та різьблення»³⁷.

Після повернення на терени Західної України радянського тоталітарного режиму Львівський державний етнографічний музей знову підпав під ідеологічний прес комуністичної дійсності. На 1946 р. у музеї працювало «24 працівники, з яких 3 виїхало в Польщу, відійшло 4, прийнято нових 10, так що на день 31.12.1946 року було всіх працівників 27, в тому числі 13 наукових робітників»³⁸. Колектив наукових працівників зобов'язали відвідувати «вечірній університет Марксизму-Ленінізму, з дворічною програмою», а також вивчати «Конституцію та положення про вибори до Верховної Ради під керівництвом голови Спілки Робітників Мистецтв тов. Денісова»³⁹. Виставкова робота була спрямована в русло типової радянської пропаганди. Так, 1951 р. тепер уже в Державному музеї етнографії і художнього промислу АН УРСР

³⁴ Держархів Львівської обл. Ф. Р-45. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 179.

³⁵ Український етнографічний музей. *Львівські вісті*. 1941. Ч. 79. С. 3.

³⁶ Держархів Львівської обл. Ф. Р-45. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 129.

³⁷ Там само. Арк. 149.

³⁸ Державний музей художньої промисловості Комітету у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 10. Арк. 7.

³⁹ Там само. Арк. 8.

відбулася виставка «Радянський плакат у боротьбі за мир»⁴⁰. Стаціонарна експозиція «збагатилася» відділами «радянського прикладного мистецтва» та «прикладного мистецтва демократичних республік», які свідчили про цілеспрямовану ідеологізацію і глорифікацію радянського режиму музеєм в умовах повторної окупації краю⁴¹.

Отже, події осені 1939 р., пов'язані з окупацією Західної України Радянським Союзом і насадженням більшовизму, докорінно змінили музейний ландшафт м. Львова. З культурної карти краю зникли традиційні музейні інституції, які починали формувати свої колекції та фонди щонайменше з кінця XVIII ст. і відображали історичні особливості мультикультурного розвитку Галичини. Більшість музейних збірок нова радянська влада розформувала та створила на їхній основі нові установи, головне завдання яких відтепер мало полягати у пропаганді «марксистсько-ленінського» підходу, розповідати про «віковічну дружбу народів», «класову боротьбу трудящих» та інші догми тоталітаризму. Музей ставав частиною ідеологічної пропаганди, втративши самостійність у творчих пошуках й експериментах.

REFERENCES

- Diiialnist Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka v mynulomu rotsi. (1933). *Dilo*, 87, 2 [in Ukrainian].
- Kushnir, V. (2012). Muzei Naukovoho Tovyarystva im. Shevchenka u Lvovi: vid zasnovannia do stvorennia pershoi zahalnodostupnoi ekspozytzii. *Narodoznavchi zoshyty*, 5 (107), 824–832 [in Ukrainian].
- Mankovska, R. (2017). Deformatsiini protsesy v muzeinytstvi: zakhidnoukrainski oblasti v 1939–1950-kh rokakh. *Kraieznavstvo*, 3/4, 239–255 [in Ukrainian].
- Novyi zshytok «Ukrainskoi Zahalnoi Entsyklopedii». (1934). *Dilo*, 122, 4 [in Ukrainian].
- Patsai, T. (2012). Osoblyvosti etnohrafichnykh studii v NTSh u mizhvoiennyi period (na osnovi protokoliv zasidan Etnohrafichnoi komisii). *Narodoznavchi zoshyty*, 2 (104), 294–299 [in Ukrainian].
- Reviziia narodnikh odiahiv. (1938). *Dilo*, 50, 5 [in Ukrainian].
- Terskyi, S. V. (2013). Reformuvannia muzeiv Halychyny na pochatku Druhoi svitovoi viiny. *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 19, 144–155 [in Ukrainian].
- Ukrainskyi etnohrafichni muzei. (1941). *Lvivski visti*, 79, 3 [in Ukrainian].

Vasyl BANAKH

PhD (History)

Senior Lecturer at the Department of History, Museology and Cultural Heritage

Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1582-3064>

e-mail: vasyl.m.banakh@lpnu.ua

⁴⁰ Державний музей художньої промисловості Комітету у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 10. Арк. 4.

⁴¹ Там само. Арк. 17.

Lviv STATE ETHNOGRAPHIC MUSEUM DURING THE SOVIET OCCUPATION (1939–1941)

Based on the analysis of previous research and archival sources, the position of key Ukrainian museum institutions in Lviv on the eve of the occupation of Western Ukraine by the Soviet Union in September 1939, is analyzed. In the region, there were many museum institutions, which preserved and popularized the historical and cultural heritage of the peoples who have inhabited the territory of Halychyna. It was investigated that among the Ukrainian museums the most powerful were the National Museum in Lviv which had been founded in 1905 by the initiative of Metropolitan Andrei Sheptytsky and the Museum of the Shevchenko Scientific Society in Lviv (NTSh Museum). For more than three decades, both institutions have replenished their repositories with respectable ethnographic collections and artifacts.

A drastic change in the situation after September 17, 1939, is demonstrated. Soviet occupation authorities conducted a detailed audit of all museums in Lviv and carried out their large-scale reorganization, in particular, of the entire ethnographic collections of the NTSh Museum in Lviv, the Dzieduszycki Museum, the City Ethnographic and Arts and Crafts Museums, and the Lubomyrski Museum. The Lviv State Ethnographic Museum was established based on their ethnographic collections. From now on, all museum institutions in Halychyna had to serve the ideological needs of the totalitarian machine of Soviet propaganda.

Due to the analysis of archival material from the State Archives of Lviv Region, the main directions of the Ethnographic Museum's activity and its gradual ideologizing, which manifested itself in the priority of Bolshevik propaganda, are analyzed. For instance, exhibitions, lectures, and exposition ensembles forming, organized by the Museum during the end of 1939 and the first half of 1941 strictly corresponded to the so-called «Marxist-Leninist» ideology and a «class» approach. All his public activities were controlled by the relevant party-ideological institutions and party officials. After the Nazi occupation of 1941–1944, the Lviv State Ethnographic Museum returned to the Soviet Bolshevik propaganda reality. Thus, it was stated that the events of the autumn of 1939, related to the occupation of Western Ukraine by the Soviet Union and the implementation of Bolshevism, radically changed the museum landscape of Lviv. Most of the museum collections were disbanded by the new Soviet government and new museums were created on their basis – the main task of which from now on was to promote the so-called «Marxist-Leninist» approach.

Keywords: museum, occupation, propaganda, Lviv State Ethnographic Museum.